

Nicholas de Lange /

ZSIDÓ IDENTITÁS*

Figyelmesen szemlélve a zsidóság szellemi világát – a kiadványokat, prédikációkat, nyilvánosan elhangzott beszédeket s a komoly beszélgetéseket –, azonnal látható, hogy két fő téma uralkodik benne: az identitás és a túlélés problémája. A túlélés iránti élénk érdeklődést természetesen indokolja a holocaust megrázkódtatása, vannak azonban ennél régebbi gyökerei is, mégpedig a judaizmustól való eltávolodásban és a 19. század folyamán elkezdődött demográfiai hanyatlásban. A zsidó identitás iránti különleges érdeklődés okai szintén e korai időszak viszonyaitól keresendők. Tulajdonképpen azokat a drasztikus változásokat tükrözi, amelyeket az emancipációs folyamat s az emigráció kizökkentő hatása idézett elő a zsidók helyzetében.

Az identitás iránti fokozott érdeklődés számos különböző formában jelentkezik, például beszélgetésekben, melyek az Izraelnek nyújtandó támogatásról, zsidó nappali iskolák megszervezéséről vagy a vegyes házasságról folynak, továbbá a tizenévesek gyötrelmeiben, amelyeket a szülői magatartást és a barátaik világát elválasztó kettőség miatt szenvednek, vagy a Kafka, Freud vagy Schoenberg „zsidóságáról” írt cikkekben. Ez az érdeklődés állandóan jelen van a zsidó egyházférfiak, ifjúsági vezetők és bizottsági tagok munkájában, jelenléte nyilvánvaló a zsidó sportegyesületek, diáktársaságok vagy politikai csoportok megalakulásában éppúgy, mint a zsinagógák sokszínű tevékenységében. Izraelben pedig sürgető nyilvános vita tárgya, ott ugyanis ez a kérdés: „Ki a zsidó?”, egy politikai kérdés kódja, mégpedig olyan politikai kérdésé, amely már több alkalommal csaknem a kormány bukásához vezetett.

Összetartó erő a középkorban

Nem mindig volt ez így. A középkor zsidósága nem kutatott semmiféle „zsidó identitás” után: identitása kétségtelen, s megszámlálhatatlan nemzedéken át fennálló tény volt. A kétségnélküliség a választási lehetőség teljes hiányából fakadt. Ha valaki zsidónak született, természetesen lett részévé egy szorosan összetartozó és világosan körülhatárolt közösségnek. Ebből más kiút nem is volt, eltekintve a haláltól, mint egy másik közös-

séghez való csatlakozás, ez azonban nemcsak magának a vallásnak a megváltoztatását jelentette, hanem a családi és baráti kapcsolatok megszakítását is. A közösség határai egészen nyilvánvalók voltak: sokszor a gettó falának fizikai valósága jelentette, és minden esetben a nem zsidó környezetből való különválás, ami nemcsak a vallás, hanem a jog, a nyelv, az oktatás és a kultúra területe is kiterjedt, sőt magába foglalta még az étkezési szokásokat és naptárhasználatot is. A zsidók nem köthettek házasságot nem zsidókkal, nem látogathatták ezek iskoláit. A szegregáció jól körülírt és nyilvános volt, nyíltan elismerték és hivatalból szentesítették. Az emancipációval mindennek meg kellett változnia, s egyáltalában nem csoda, hogy a megrázkódtatás nagy volt, és nagy zavart keltett.

Az emancipáció támogatóit és ellenzőit – akár zsidók voltak, akár nem – lenyűgözte az a kérdés, hogy vajon a zsidók miféle közösséget alkotnak. Vallásit, nemzetit, gazdaságit, kulturálisit, fajit – vagy milyent? A viták visszhangja máig hallatszik. Ami azonban a középkori közösséget illeti, a kérdés nagyjából akadémikus. Az összes felsorolt elem jelen volt benne, s a szegregáció határozta meg alapvetően a zsidó létet. A konvenció szerint

AZ MTA Judaisztikai Kutatócsoport 1990. április 25-én nagy érdeklődés mellett kerekasztal-vitát tartott az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanári Klubjában (V., Szerb u. 21/23), **Mi az, hogy zsidó? Ki zsidó?** címmel. A vitaülésen a következő előadások hangzottak el:

Zwi Moskovits: **Ki tekint zsidónak a halácha?**

Engländer Tibor: **Élni és cselekedni a zsidóságban**

Tatár György: **Fogság és déjã vu**

Kovács András: **A határ és a határtól:** A mai magyar zsidó identitás szociológiai problémái

Erős Ferenc: **A holocaust és a mai magyar zsidóság azonosságtudata**

Az előadások közül Tatár Györgyé időközben megjelent a 2000 hasábjain: II. évf., 6. sz. (Mcmx Június), pp. 11–15. Alább közöljük Zwi Moskovits előadását és a vita alkalmából kis példányszámban, sokszorosítva megjelent két tanulmányt, Arthur Hertzberg és Nicholas de Lange cikkét a zsidó identitás körüli viták történetéről. A kerekasztal vita anyagából ez a három cikk képviseli a történeti anyagot, a mai külföldi és izraeli körökben folyó vitákat. Szorosabban magyar vonatkozású előadásainkat következő számunkban közöljük. – (K. G.)

* N. de Lange *Atlas of the Jewish World* (Oxford: Phaidon, 1984), pp. 78–85 (a fényképek nélkül)

a zsidóságot vallási közösségnek tekintjük, mert a vallás az, ami a legnyilvánvalóbb módon különböztette meg a zsidókat a keresztényektől vagy a mohamedánoktól. A középkori héber nyelvnek azonban nem is igen van szava a „vallás”-ra, s a középkori zsidók a lényeges különbséget inkább a „nemzet”-ben vagy „nép”-ben (a szó bibliai értelmében) látták, mint a hit világában. A keresztényekre és a mohamedánokra a bibliai népelnevezéseket használták: Edom és Izmaél, magukra pedig az „Izrael” nemzetnevet alkalmazták. A vallási közösség és a nemzet határai egybeestek, a vallást mégis úgy tekintették, mint a népeket egymástól megkülönböztető vonások egyikét.

Azok a gazdasági és kulturális különbségek, amelyek a 19. századi reformereket olyannyira foglalkoztatták, egyértelműen a középkori szegregációval járó következmények voltak. Az ókorban a zsidóknak nem volt megkülönböztetett gazdasági szerepük. Teljes mértékben képesek mutatkoztak arra, hogy részt vegyenek a tágabb világ kultúrájában, s hogy azt gazdagítsák. Még a középkorban is látjuk példáit ennek a részvételnek, különösen az arab világban. A faj kérdése már egy kissé bonyolultabb. A kívülállókhoz kötött házasság iránt fokozott figyelem nyilvánult meg már a távoli ókorban, de az ókori zsidóság még elfogadta, sőt bizonyos esetekben kereste is a prozelitákat (akik „betértek” a zsidó vallásba). Egy máig is befolyással bíró talmudi meghatározás kimondja, hogy zsidó az, aki zsidó anyától vagy vízbemerítési és (férfiak esetében) körülmetélési szertartás útján befogadott prozelitától származik. Mivel mind a keresztény, mind a mohamedán törvény halálbüntetést szabott ki a hitehagyásra, a középkorban kevés volt a prozelita, s így a zsidó közösség – kényszerűleg – elsősorban vérségi közösséggé vált. Így azután az egymás közötti házassodás előidézett bizonyos genetikus eltéréseket zsidók és nem zsidók között, ezek azonban helyhez kötöttek maradtak: soha nem voltak és nem is lettek jellemzők az egész zsidóságra.

Bár a közösség tagjai magukat nemzeti egységnek tekintették, intézményei számunkra inkább látszanak vallásinak, mint világinak. A nem zsidó uralkodóktól engedélyezett hatalommal a rabbikat ruházták fel, ők voltak a tudós tradíció letéteményesei, vallásos tekintélyek: a Tóra Isten kinyilatkoztatása volt, az ő akaratát fejezti ki. Bár a politikai, bírói és vallási funkciók egyesítésének a rabbik kezében megvolt a precedense az ókori zsidóság történetében, ez tükrözi ugyanakkor a keresztény és mohamedán közösségek gyakorlatát is, amelyben szintén lényegében a vallási élet szereplői gyakorolták a politikai hatalmat s tartották kezükben a vallási törvényt is. A zsidók soha nem ismertek el olyan fő szellemi vezetőt, akit a pápához vagy a kalifához lehetne hasonlítani. A szétszórt zsidó

közösségek összetartozása és egységes volta abból adódott, hogy a rabbik önként alávetették magukat az isteni szentséggel bíró Tóra rendelkezésének, továbbá abból, hogy egymás között állandó kapcsolatokat tartottak fenn.

Az összetartó erő nem volt abszolút. A közösség egységét néha személyes vagy eszmei jellegű konfliktusok szakították szét. Keleten szektás mozgalmak támadtak, valószínűleg az iszlámban fellépő hasonló irányzat befolyására, s ezek közül az egyik, a karaiták mozgalma, hosszú távon valódi problémát jelentett a rabbinikus tekintély számára. A mozgalom Irakból kiindulva átterjedt az egész Közép-Keletre, majd onnan Kelet-Európára. A karaiták fenntartották saját közösségeiket, sok esetben a rabbinikus közösségek mellett. Természetesen zsidónak tartották magukat, s mások is annak tartották őket, azonban mindig is különleges esetnek számítottak. 1795 után Oroszországban mentesítették őket a zsidókat sújtó joghátrányoktól, s a nácik, akik később irtóhadjáratot folytattak ellenük a Krím térségében, először nem voltak biztosak benne, hogy zsidónak kell-e őket minősíteni vagy sem.

A karaiták extrém eset, ám az egy helyen, egymás mellett élő, mégis különálló zsidó közösségeknek más példáival is találkozunk. A Fatimida-dinasztia uralkodása alatt Egyiptomban és Palesztinában (i. sz. 10–12. sz.) voltak „palesztinai” és „babilóniai” zsinagógák, eltérő vallási szertartásokkal, más-más törvényes hatóságok elismerésével. A 15. század végén s a 16. század elején nagyszámú zsidó vándorolt be az oszmán birodalomba, s az újonnan érkezettek saját zsinagógákat alapítottak, úgyhogy némely városokban több különböző közösség is volt, melyeket származási ország vagy tartomány szerint különböztettek meg, s mind megőrizte saját nyelvét és szertartási rendjét. Európa északnyugati részén és Amerikában is külön szefardi és askenázi gyülekezetek éltek egymás mellett, s a későbbi bevándorlási hullámok tovább növelték a sokféleséget. Így tehát már az emancipációs mozgalmak előtt megvoltak a precedensei a zsidó identitás szétterjedésének: a kisebb csoportokhoz való lojalitás, ami ezután oly jelentőssé vált a modern korban.

Az emancipáció problémája

Az emancipáció problémája abban állt, hogy egy régen fennálló és viszonylag szilárd rendszer alapjait ásta alá anélkül, hogy valami kézzelfogható állíthatott volna a helyébe. Az állam új fogalma a különálló zsidó „nemzeti” identitást elavulttá tette. Az eszmét 1789-ben a francia nemzetgyűlésben a zsidók felszabadításáról szóló vita során a következő erőteljes szavakkal hirdette meg az

GALÍCIAI ZSIDÓK BÉCSBEN 1915.

egyik szónok: „A zsidóktól mint nemzettől mindent meg kell tagadni; mint egyéneknek mindent meg kell adni nekik. Állampolgárokká kell lenniük. Felvetődött a kérdés, hogy netán nem akarnak állampolgárok lenni. Ha ezt mondják, ám legyen száműzetés az osztályrészük. De nem lehet nemzet a nemzeten belül.” Valójában a zsidók vallási közösségekben való különállását hivatalosan elismerték Franciaországban és más európai országokban is; e közösségekben a rabbik – az állami irányítás alatt hatalmuk legnagyobb részétől megfosztva – a szellemi vezetés funkcióját gyakorolták továbbra is. A rabbik új szerepe a keresztény klérus mintáját követte. Az állampolgárság elnyerése s a szegregáció kényszerének megszűnése azonban az egyént életbevágóan fontos döntés elé állította. Ettől kezdve minden zsidónak magának kellett eldöntenie, milyen mértékben akarja megtartani zsidó identitását, s milyen módon kívánja ezt kifejezésre juttatni. Ha a zsidók egy csoportja úgy döntött, hogy hátat fordít az új lehetőségeknek, s mintegy újjáépíti a ledőlt gettófalakat, ezt megtehetette – az állampolgársággal járó kötelezettségek hatá-

rain belül. A nagy többség azonban nem kívánt elzárkózni az előtte feltáruló új perspektívák elől.

Sokan a keresztység révén óhajtottak kikerülni a kényelmetlen dilemmából. Talán különösnek látszik, hogy az egyház több zsidó konvertitát vonzott magához a szabadság korszakában, mint egyeduralmának idején. Hadd emlékeztessünk arra, hogy az új korszakban az áttérés éppen azért lett könnyebb, mert az alapvető előírások megváltoztak. A konvertitának immár nem kellett kapcsolatait megszakítania a zsidó közösséggel, s a kereszténységre többé nem úgy tekintettek, mint a judaizmus ellenlábására. A világi – sőt valóságellenes – kultúra megjelenése a kereszténységet és a judaizmust egy oldalra helyezte egy fontos választóvonal mentén. (A ma közhasználatú „zsidó-keresztény tradíció” kifejezés a középkorban bizarrnak hatott volna, nem lévén szem előtt más tradíció.) Kétségtelen, hogy sok konvertita számára a keresztység csupán formális aktus volt, kényelemből választott lépés, szabadulás kellemetlen terhektől. Benjamin Disraeli apja azután kereszteltette meg gyermekeit, hogy megszüntette

HERZL TIVADAR GYERMEKEIVEL BÉCSI DOLGOZÓSZOBÁJÁBAN

a járadék fizetését, s megszakította kapcsolatát a zsinagógával. Karl Marx apja inkább vállalta az áttérést, mint hogy elveszítse állását. E két híres 19. századi „új nem zsidó” esete példázza, mennyire csalóka a zsidó lét dilemmájából kivehető útként a keresztiséget választani: kortársai zsidónak tekintették Disraelit éppúgy, mint Marxot (még ma is így említik őket), továbbá mindkettejük írásaiból kiviláglik – habár igen különböző módon –, milyen nagymértékben foglalkoztatta őket zsidóságuk kérdése.

A kereszténység nem az egyetlen út volt, amely kivezethetett a dilemmából. A felvilágosodás racionalista univerzalizmusa előrevetítette azt a kort, amelyben nem lesz zsidó, sem görög. Voltak zsidók, akik osztoztak e látomásban, amely – úgy tűnt – megegyezik a bibliai próféták univerzalizmusával. Már 1762-ben a franciaországi Isaac de Pinto azt kérte Voltaire-től, hogy európai embernek ismerje el őt, a 19. században pedig a zsidó értelmiség buzgón vett részt minden olyan mozgalomban, amely a partikularizmus eltörlésére s világot átfogó emberi értékek megteremtésére törekedett. Sok zsidó viszont egyszerűen csak eltávolodott a zsidó közösségtől. Neveltetésüknél és társadalmi kapcsolataiknál fogva a hagyományos zsidó

életforma többé semmit nem jelentett számukra. A zsidóság iránti lojalitást az állam iránti lojalitás váltotta fel. Dreyfus kapitány, aki tökéletesen alkalmatlan volt arra, hogy a keresztény türelmetlenség zsidó áldozatának jelképévé váljék, azért neheztelt az ártatlanságát bizonyító sajtóra, mert az foltot ejthet a hadsereg és a francia igazságszolgáltatás becsületén.

Dreyfus sorsa tragikus illusztrációja annak a körülménynek, hogy a liberálisok nem voltak képesek megadni az ígért javakat. Elő tudták hívni a zsidókat a gettó mélyéből – de nem tudták egyenlőkként elfogadtatni őket a keresztény világgal. Ellenkezőleg: éppen a zsidó asszimiláció adott tápot a dühödt reakciónak. A középkori előítéletekben mélyen gyökerező s a tudományos ésszerűség köntösébe öltöztetett faji antiszemitizmus alásta az integrációs erőfeszítéseket, a zsidókat idegen faj kategóriájába sorolván. Az asszimilációt választó zsidók is gúny tárgyai voltak származásuk miatt. Ha nevüket megváltoztatták, korábbi zsidó nevüket továbbra is szerepeltették zárójelben, feltűnő emlékeztetőül. Gúnyolták őket állhatatlanságukért, s azzal vádolták őket, hogy alattomosan behatolnak a keresztény társadalomba, és felforgatják.

Aligha meglepő, hogy a zsidók, akiket talán már amúgy is bántott a lelkiismeret amiatt, hogy zsidó örökségüket feladták vagy kétségbevonták, zavart és csalódottságot éreztek, látván az elutasítás jeleit éppen annak a társadalomnak a részéről, mely asszimilációjukat sürgette. A judaizmustól és a keresztény társadalomtól egyaránt elidegenedett zsidó értelmiség jól ismert figurája világít rá az európai zsidóság közös sorsára az antiszemitizmus korszakában. Ugyanerre mutatnak a zsidó közösségeket megosztó ideológiai konfliktusok is, amelyek akörül forogtak, hogy reagáljon a zsidóság az emancipáció és a keresztény bizalmatlanság kettős kihívására. Liberális és ortodox zsidók, német és zsidó nacionalisták mind azt állították, hogy a kezükben tartják az egyetlen megoldást a modern világban élő zsidóság problémájára. Az 1920-as években, amikor a Szovjetunióban a zsidó kommunisták a zsidó vallás ellen éppúgy harcoltak, mint a cionizmus és a Bund mozgalom ellen, a legnagyobb németországi zsidó szervezet – amely a jelentőségteljes Zsidó Vallású Német Állampolgárok Központi Uniója nevet viselte – fellépett mind a Nemzeti Német Zsidók Társulatának asszimilációs irányzata, mind pedig a cionista mozgalom ellen. Még Amerikában is szembekerült az Amerikai Zsidó Bizottság – amelyet 1906-ban az egész zsidó közösség érdekeinek védelmére alapított az amerikai zsidóság vagyonos elitje – azokkal a különböző hangos cionista és szocialista csoportulásokkal, amelyek, állításuk szerint, a zsidó proletariátust képviselték. Maga a vallásos intézmény

is igen megosztott volt, annak ellenére, hogy 1926-ban felállították az Amerikai Zsinagógatanácsot, abból a célból, hogy bizonyos tevékenységeket koordináljon.

A náci pusztítás a zsidóság kétségbeejtő helyzetét még tovább rontotta, mivel cáfolhatatlanul mutatta ki az asszimiláció kudarcát, még azokban az országokban is, melyek az úttörői voltak. Tökéletesen asszimilálódott zsidókat, még második generációs keresztényeket is, a „nem árja” megjelöléssel bélyegeztek meg, s vallásos zsidókkal és cionistákkal együtt megfosztották állampolgárságuktól. Sem az állam iránti szolidaritás, sem a különböző álcázott formákat öltő társadalmi integráció, de még a kikeresztelkedés végső lépése sem jelentett menekvést a megpróbáltatás idején. Ennek az irtóhadjáratnak sok túlélője tekinti úgy – érthető módon – a zsidóság túlélését, mint önmagában való célt: nem csupán az egyén túlélését, hanem a népnek mint egésznek a túlélését. Innen támadt a cionizmus iránti lelkesedés óriási hulláma a háború utáni Amerikában és a nyugati országokban, amely lelkesedésnek tipikus megjelenési formája nem a palesztinai emigráció személyes óhajtaása volt, hanem elkötelezettség egy állam eszméje mellett, ahol a holocaust túlélői a zsidó nemzeti létet újrateheremthetik. Izrael megalapítása 1948-ban erőteljes ösztönzést adott a nemzeti zsidó identitásérzetnek az egész világ zsidóságában. A zsidó identitásnak teljesen új modelljét kínálta, mégpedig a modern állam vonatkozásában. Ugyanakkor

a zsidó identitásnak új kérdéseit vetette fel az egyén és az állam egésze számára.

Izraelben asszimilációs folyamat megy végbe: a kisebbségek társadalmi integrációja, az uralkodó szokásokhoz és életmódhoz történő kulturális alkalmazkodás, a vallásos kötelek megglazulása, az állam iránti lojalitás erősödése – s mindez egy zsidó társadalom kebelében. Ez azt jelenti, hogy a más országokban folyó zsidó asszimiláció területén feszültségeket kiváltó fő tényezők – ú. m. a zsidó közösség szétmorzsolódása, a zsidó életmódra gyakorolt idegen hatások, az antiszemitizmustól való félelem – itt nincsenek jelen. Az állam nem rendelkezik a zsidók és nem zsidók közötti házasságra nézve, s a zsidó szülők nyugodtak lehetnek, hogy gyermekeik zsidó nevelésben fognak részesülni. A zsidók pedig teljes mértékben azonosulhatnak államukkal, annak életében minden vonatkozásban korlátozás nélkül részt vehetnek. Ennek eredményeképpen az Izraelben élő zsidók (főleg ha nem vallásosak) szívesebben nevezik magukat izraelinek, mint zsidónak. Ismert, hogy a nem vallásos izraeli emigránsok ritkán csatlakoznak zsidó közösséghez új hazájukban, talán éppen azért, mert nehezen tudják elfogadni azt a központi szerepet, amelyet a zsinagóga a diaszpóra-zsidóság identitástudatában betölt. Ugyanakkor az izraeli vallásos zsidók a kisebbségi komplexus számos tünetét mutatják, egészen odáig, hogy politikai pártokba tömörülnek jogaik és kiváltságaik védelmében. Ezenkívül saját oktatási, társadalmi és jóté-

FALUSI ZSIDÓ A KELETI FRONT ÖSSZEOMLÁSA UTÁN AZ I. VILÁGHÁBORÚBAN

konysági intézményeket tartanak fenn. E jelenség legszélsőségesebb megnyilvánulása az a kicsiny, gettóba tömörült közösség, amely nem ismeri el a zsidó államot, s kinyilvánította preferenciáját a nem zsidó fennhatóság iránt. Izrael tehát egyrészt szélsőséges asszimilációs tendenciát mutat, másrészt ellenállást az asszimilációval szemben, éppen úgy, mint a diaszpóra zsidósága. A különleges vonás ebben az, hogy itt maga az állam tartja fenn és táplálja a zsidó identitást, intézményeiben valószínű meg annak hivatalos elismerését.

Izrael Állam polgárai nemzeti és vallásos státust kapnak, ezt okmányaikra rávezetik (a zsidók többségénél a kettő tulajdonképpen szinonimája egymásnak). A zsidóként való bejegyeztetésnek fontos következményei vannak az egyénre nézve, kiváltságok és korlátozások tekintetében egyaránt (például egy zsidóként bejegyzett személy kizárólag rabbinátusi engedéllyel köthet házasságot). E rendszabályok a szekuláris és vallásos cionisták közötti konfliktusok és kompromisszumok hosszú folyamatának eredményeképpen születtek, s a mai napig is tovább húzódó, elkeseredett vitára adnak alkalmat, s ennek a vitának a központi témája a zsidó identitás hivatalos meghatározása. 1958-ban a Mizrahi (vallásos cionista) párt tagjai kivonultak a kormánykoalícióból, mert a minisztertanács olyan határozatot hozott, hogy mindenkit zsidóként kell bejegyezni, aki ezt kéri, feltéve, hogy az illető más vallást nem vett fel. Az ezt követő politikai viharban David Ben-Gurion miniszterelnök levélben kért fel Izraelben, valamint külföldön élő prominens zsidó személyiségeket, hogy fejtsek ki véleményüket e kérdésben, különös tekintettel a zsidó apától és nem zsidó anyától származó gyermek bejegyeztetésére. A kapott 43 válasz legtöbbje a talmudi meghatározást tartotta fenn, a kérdés azonban még távolról sincs megoldva. Egy sor bonyolult bírósági eset világított rá az anomáliákra; erősödik a nyomás a szekuláris oldalról a vallás és az állam szétválasztása érdekében, a vallásos pártok oldaláról pedig egy szűkebb körű definíció érdekében, amely kizárná a reformista és konzervatív prozelitákat.

A zsidó népesség egy másik nagy központjában, a Szovjetunióban, a zsidó identitást ugyan hivatalosan is elismerik, ez azonban mégis problémákat okoz. Inkább történelmi, mint ideológiai okoknál fogva a zsidókat nemzetiségnek tekintik, és zsidó nemzetiségüket rávezetik papírjaikra. Más vonatkozásokban a zsidó identitás súlyos hátrányokkal jár. Nincsenek zsidó közösségi vagy társadalmi szervezetek sem helyi, sem állami szinten, a zsidó iskolák be vannak tiltva. A vallásos gyülekezetek megengedettek, ám hiány van rabbikban, nincsenek megteremtve a rabbiképzés feltételei, be van tiltva a gyermekek vallásos nevelése, s még egyéb hátrányoktól is szenvednek. A cionizmus törvé-

nyen kívüli, az antiszemitizmus általánosan elterjedt. Az elmúlt években felpanaszolták a zsidók elleni diszkriminációt a felsőoktatásban, s a tudományos karrierek elé gördített akadályokat; a zsidókat gyakorlatilag teljesen eltávolították a párt felső vezetéséből, a közigazgatásból, valamint a hadseregből. Ilyen körülmények között nem csoda, hogy az asszimiláció általános. Igen gyakoriak a vegyes házasságok, s a születő gyermekek a legtöbb esetben az orosz vagy az uralkodó helyi nemzetiséget veszik fel. Mindamelllett a zsidó identitástudat erőteljes maradt. Egy 1976-ban titokban végzett felmérés során a válaszadók 87 %-a nyilatkozott úgy, hogy járnának zsidó kávéházakba vagy vendéglőkbe, ha volnának ilyenek. 1970 óta sok zsidó vállalta magára a zaklatás kockázatát azért, hogy magánúton héberül tanuljon, hogy zsidó tárgyakból szemináriumokon vegyen részt, vagy hogy zsidó ünnepeken összejöjjön másokkal. Az érdeklődésnek ez az erőteljes fellendülése, amely az emigrációs hullámmal, részben pedig az eltérő politikai nézetekkel kapcsolatos, nem annyira vallásos, hanem inkább társadalmi és kulturális. A zsidó nemzeti érzés meglepően gyenge, tekintettel a zsidó meghatározás hivatalos jellegére, illetve arra, hogy a zsidóellenes propaganda mindig a cionizmust állítja előtérbe, s az elmúlt években a legtöbb zsidó, aki emigrálni tudott, nem Izraelbe ment, az erőteljes cionista nyomás ellenére sem.

Más országokban az állam általában hivatalosan nem tartja számon a zsidó állampolgárok identitását, még akkor sem, ha a vallásos intézmények bizonyos fokig beépülnek az államrendszerbe. Amerikában a vallást szigorúan elválasztják az

FIATAL NÉMET ZSIDÓK ÉRKEZÉSE PALESZTINÁBA, 1939.

HASZIDOK A 30-AS ÉVEK JERUZSÁLEMÉBEN

államtól. A judaizmust széles körben elismerik, mint a nagyobb vallások egyikét, s teljes mértékben tiszteletben tartják. Tulajdonképpen bizonyos társadalmi nyomás nehezedik a zsidókra – éppúgy, mint az amerikaiakra általában –, hogy csatlakozzanak valamely vallásos közösséghez. Ugyanakkor a sok különböző nemzeti kisebbség léte a zsidó identitásnak esetleg egy másfajta szemléletéhez vezethet, amelyben a vallás a társadalmi és kulturális szempontok mögé szorul. Izraelben és a Szovjetunióban a zsinagóga vallási alkalmakra szolgál, ugyanakkor a közösségi élet központjaként is működik, s egy sor tisztán társadalmi természetű programot kínál. Hasonló a helyzet más országokban is, még ha a helyi körülmények folytán a zsidók helyét az osztálytársadalomban bizonyos fokig másként ítélik is meg. A zsidók – ha kisebbségi csoportot alkotnak – érzékenységre hajlamosak, s bizonyos feszültségeket élnek át, mind csoportos, mind egyéni vonatkozásban. A zsidó képviselői szervek figyelemmel kísérik mind a törvényhozást, mind a politikai fejleményeket, amennyiben ezek a zsidó közösség érdekeit fenyegethetik, s gyakran kezdeményeznek kapcsolatokat más vallásos vagy nemzetiségi csoportokkal. Izrael a zsidó

identitás fontos középpontja, s ennek a cionista szervezetek adnak kifejezést, továbbá – egyre növekvő mértékben – a zsinagógák és képviselői szervek tevékenysége is. A legtöbb zsidó azonban leginkább azzal az országgal azonosul, amelyben él, s visszautasítja, hogy bármiféle kettős lojalitást tulajdonítsanak neki.

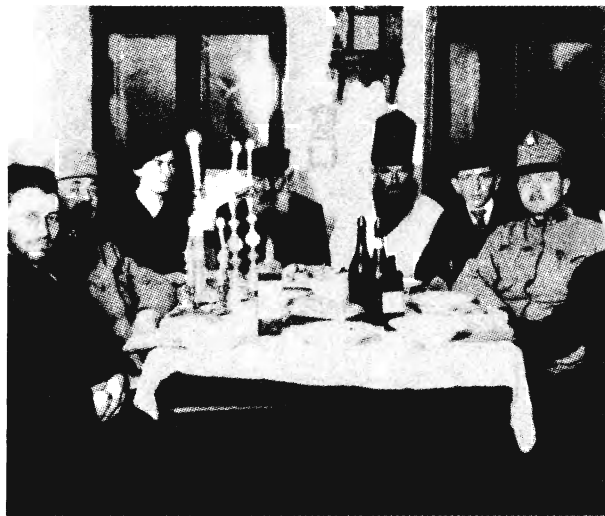
Korunk dilemmái

Bár az emancipáció kérdésére már számos választ adtak, az alapprobléma ma is mindenütt ugyanaz: hogyan lehet a zsidó identitást úgy meghatározni és kifejezésre juttatni, hogy a konfliktusok és ellentmondások elkerülhetőek legyenek. A régi definíciók elavultak, míg az újonnan javasoltak közül egy sem bizonyult megfelelőnek. Az emancipáció lényegében politikai kérdés volt, s politikai válaszokat provokált. Ezek közül a legtartósabbnak a cionizmus bizonyult, a legtöbb zsidó azonban nem kívánja zsidó identitását politikai alapokon kifejezésre juttatni. Elmondható, hogy egyetlen olyan kísérlet sem vált általánosan elfogadottá, amely a zsidó identitást ideológiai ala-

pokon óhajtotta meghatározni: a vallás – a középkori zsidó társadalom óriási kohéziós ereje – sem bizonyult sem szükséges, sem elégséges alapnak a zsidó identitáshoz a modern korban. A magukat zsidónak tekintők számára a judaizmus és a cionizmus kínál lehetőséget. Mindkettő a zsidó élet céltudatos és tartalmas útját mutatja fel, de egyik sem lép fel azzal az igénnyel, hogy csak a hozzá tartozók volnának zsidók. Bár nagyszámú zsidó tartozik zsinagógákhoz vagy különféle cionista szervezetekhez, a judaizmus vagy cionizmus közülük csak keveseknek jelent központi kérdést; sokan, akikben erős a zsidó identitástudat, formálisan nem tartoznak egyik zsidó intézményhez sem.

Természetesen nem csupán a zsidók néznek szembe az identitásproblémával. Görögök, baszkok, örmények, walesiek és sokan mások is jól ismerik a kisebbségi lét, a militáns nacionalizmus, a vegyes házasság, a különálló vallási és kulturális örökség fenntartásának problémáit. Olyan különböző országokban, mint Kanada, Argentína és a Szovjetunió, a zsidóság csak egyike a sok kisebbségnek, amelyek mind megpróbálják fenntartani kultúrájukat és identitásukat a polgári egyenlőség feltételei között. E közösségek mindegyike ismeri a személyes és csoportos vonatkozásban megjelenő feszültségeket, éppígy a fiatalabb generációra nehezedő nyomást annak érdekében, hogy a hagyományos értékeket elfogadják. Mert mindig is a fiatalság reagál a legérzékenyebben a dilemmákra, minthogy meg kell küzdenie a szülői aggodalmakkal éppígy, mint saját, több vonatkozásban is ketős helyzetével.

A zsidó szülők és közösségi vezetők aggodalmai között kiemelkedő helyet foglal el az „asszimiláció”. A zsidó többség számára egy bizonyos mértékű asszimiláció elkerülhetetlen, sőt kimondottan kívánatos is: a kérdés az, hol kell meghúzni a határt. A mai zsidó retorikában az „asszimiláció” mindenesetre pejoratív kifejezés. Elhajlást jelent az eszményi zsidó élettől, a közösségtől való elidegenedéssel azonosítják, talán még a más vallásra való áttéréssel is. A gyakorlatban az asszimiláció sok esetben csupán eufémisztikus megjelölése a vegyes házasságnak, amelyet a zsidó közösség túlélésére nézve a legnagyobb veszélynek tartanak. Ez az a terület, ahol a változó idők kihívása a legéreljesebb, s ahol a zsidó vezetés válasza a legkevésbé kielégítő. A vegyes házasságok száma már több generáció óta állandóan növekszik – az emancipáció és társadalmi integráció elkerülhetetlen következményeképpen. Így egyre növekvő számban élnek emberek, akik részben zsidó származásúak, zsidó identitásuk azonban bizonytalan, s valamely szervezett zsidó közösséghez való tartozásuk problematikus. Ha mindezekhez még hozzávesszük azokat a zsidó szülőktől származó gyermekeket, akik csekély vagy éppen semmiféle zsidó

PÉSZAHAI ASZTAL, GALÍCIA, 1915.

nevelésben nem részesültek, világosan látni fogjuk, hogy a zsidó identitással kapcsolatos kételyek és kérdések sokkal több embert érintenek, mint csupán azokat az elkötelezett zsidókat, akiket a modern világban elfoglalt helyük kényszerít arra, hogy felülvizsgálják zsidó elkötelezettségük természetét és erejét, valamint a judaizmus szerepét életükben.

Nehéz megjósolni, hova vezetnek a fennálló megoldatlan kérdések. A zsidó történelem a válság- és változásperiódusok meglepő példáival szolgál. A görög világgal való találkozás volt az egyik ilyen periódus: a távoli kor irodalma elevenen idézi a korabeli vívódásokat. A zűrzavar és keserves alkalmazkodás ideje volt ez, mégis, a zsidó kultúrát nagymértékben gazdagította, s kiváló alkalmakat kínált a zsidóságnak arra, hogy maga is befolyásolja a nagyvilág kultúráját. Ugyanez mondható el az iszlámmal, majd később az európai reneszánszszal való találkozásról. E találkozások mindegyike gondterhes vitákhoz vezetett, melyek akörül forogtak, mi legyen a külső befolyások asszimilációjának legitim tere; ezek visszhangja korunkig cseng. A viták sokszor nagyon is élesek voltak, s egyik következményük mindig a horizont beszűkülése lett: a zsidók visszahúzódtak tradícióikba – még ha a találkozástól átfurmált és meggazdagított tradícióikba is. Mégis, e találkozásoknak köszönhető Philón, Maimonides és Spinoza (hogy a három korszaknak csupán legkiemelkedőbb képviselőit említsük), e ragyogó és eredeti gondolkodók, akik a világ kultúráját örökérvényűen gyarapították. A modern korban Marx, Freud, Einstein állíthatók velük párhuzamba, s még sok más alkotó tehetség. Világos tehát, hogy a különböző kultúrák találkozása felbecsülhetetlen értékeket hoz létre.

A történelmi tanulságokat azonban a politikai emancipáció teremtette nagyobb szabadság tovább

bonyolítja. A zsidó mint individuum számára e szabadság kétségkívül nyereség, ám széles körű aggodalmat kelt a zsidóságnak mint népcsoportnak – vallásnak és kultúrának – túlélése vonatkozásában. Ha csak az elnyomás és túlélés, illetve szabadság és megszűnés között kellene választani, ez feloldhatatlan ellentmondást keltene egyéni és csoportérdek között. Az alternatíva azonban nem ennyire egyszerű. Igaz, hogy egyes zsidó közösségek már nagyjából vagy egészen megszűntek az asszimiláció folytán, másokat pedig a tömegmészárlás vagy az erőszakos térítés számolt fel. Az alárendeltség önmagában még nem garantálja a túlélést. Éppen úgy, mint a többi kisebbség, a zsidók is igénylik és követelik a személyes biztonságot, a vallási és kulturális önkifejezés szabadságát, mentességet mindenfajta kényszertől és nyomástól, amely sajátos örökségük feladására akarja rábírní őket a konformitás érdekében. Ez a nyomás okozta a legnagyobb kárt a zsidó identitás és kultúra folyamatosságában, mégpedig a látszólagos szabadság viszonyai között. Ahol a kisebbségeket tolerálják, s engedik, hogy a maguk életét éljék, ott ezek fenn tudnak maradni, kisebb vagy nagyobb mértékű politikai szabadság viszonyai között: ez a zsidó történelem egyik világos tanulsága.

Egy másik történelmi tanulság alapján felvázol-

hatjuk a jövőbeni tendenciákat: a kis közösségekben súlyosabbak az identitásproblémák, mint a nagyokban. A nagyvárosok anonimitása ellenére – s ezek a zsidó népesség nagy központjai – a kisebb és elszigeteltebb csoportok vannak inkább kiteve az asszimilációs nyomásnak. Ha a zsidóságot vizsgáljuk, látjuk, hogy a kisebb közösségek (akár nemzeti, akár helyi szinten) tendenciája a még kisebbé válás, míg a nagyobbaké az, hogy erejüket megtartják vagy bevándorlás útján még tovább növelik. A zsidó népesség növekvő mértékben koncentrálódik egyre kisebb számú helyre. E koncentráció semmiképpen sem oldja meg az asszimilációs problémát, viszont bizonyos mértékben enyhíti legfeszítőbb hatásait.

Izraelnek – a zsidóság legfontosabb központi településhelyének – újjászületése komoly következményekkel jár a zsidók önértékelésére nézve mindenhol a világon. Még ha a politikai kihatások némely országokban kellemetlen feszültségeket okoztak is a zsidóknak, Izraelre az összes zsidó úgy tekinthet, mint például a tengerentúl élő görögök tekintenek Görögországra vagy az amerikai írek Írországra. A nemzeti állam léte óriási erőforrás a szétszórt nép számára, s bőséges lehetőséget kínál a kulturális növekedésre és a közösség önbizalmára.

LUKÁCSILONA FORDÍTÁSA

EDWARD ROTHSCHILD LÖNCSPARTIJA AZ EPSOMI DERBYN

